

Türkiye’de ‘Seçim Sandığı’ Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi

Hakan Mehmet Kiriş

Yrd. Doç. Dr.
Süleyman Demirel Üniversitesi
İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü
E-posta: hakanmkiris@yahoo.com

Özet: Serbest ve adil seçimler, çağdaş demokrasilerin ayırt edici özelliklerinden biridir. Seçmenlerin sandık başına gelmeleri, siyasal sistemin meşruiyetini onayladıkları anlardan biri olmaktadır. Bununla birlikte yerleşik demokrasilerde seçime katılma oranlarının giderek gerilediği görülmektedir. Bu durum, günümüzde demokrasinin yaşadığı krizlerden birini oluşturmaktadır. Oysa seçmenler, siyasal sisteme yabancılaştıkları için olduğu kadar memnun oldukları için de sandık başına gitmiyor olabilirler. Dolayısıyla seçime katılma oranlarının değerlendirilmesi bakımından bazı ortak konu ve etkenlerden söz edilebileceği gibi, her ülkenin özel koşullarının oluşturduğu unsurlar da tartışılmalıdır. Bu makalede Türkiye’de seçime katılma oranları 1950 sonrasında, karşılaştırma amacıyla seçilen demokrasilerle de kıyaslanarak ele alınmaktadır. Türkiye’de yapılan milletvekili seçimleri, bu çalışmada geliştirilen katılma ve temsil indeksleri yoluyla değerlendirilmektedir. Genel olarak makalenin en çarpıcı sonuçlarından biri ise, batı demokrasilerinde neredeyse istikrarlı şekilde düşen katılma oranlarına karşın 1960 ve 1970’li yıllarda Türkiye’de de benzer bir görünümün olması ancak 1980 sonrasında Türkiye’de katılma oranlarının yükseldiği bir seyrin ortaya konmasıdır. 1969 seçimleri Türkiye’de gerçekleşen en düşük katılım oranına sahne olurken 1980 sonrasındaki en düşük katılma oranı 2002 seçimlerindedir. Yine 1980 sonrasında temsil bakımından seçim barajının ortaya çıkardığı dengesizlik indekslerde ölçülen skora karşın düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçimler ve demokrasi, seçime katılma, oy verme, temsil.

‘Ballot Box’ Arguments in Turkey: The Meaning and Importance of Voter Turnout Rates

Abstract: Free and fair elections are one of the distinctive properties of contemporary democracies. That the voters go to polls is one of the moments when they confirm the legitimacy of the political system. Furthermore, it is apparent that voting turnout rates are gradually regressing in consolidated democracies. This case results in one of the crisis the democracy has faced today. However, the voters may not be going to polls because of the fact that they both alienate and are pleased to the political system. Therefore, on one hand, some common issues and factors can be mentioned in terms of the evaluation of voting turnout rates. On the other hand, the elements that the

subjective conditions of each country have formed must be discussed. In this article, voting turnout rates in Turkey after 1950 are dealt by comparing with the selected democracies with the purpose of comparison. Parliamentary elections in Turkey are evaluated via participation and representation indexes developed in this article. To summarize, one of the most dramatic results of the article is that in spite of the almost steadily decreasing voting turnout rates in western democracies, Turkey had a similar perspective in 1960s and 1970s; however, a period with the increasing voting turnout rates after 1980 has become clear. While 1969 elections are witnessing the lowest voting turnout in Turkey, the lowest voting turnout after 1980 is in 2002 elections. In addition, as a result of the electoral threshold in terms the representation after 1980, the instability reflects on the evaluated scores in indexes.

Keywords: Elections and democracy, voter turnout, voting, representation.

*"Milli irade tecelli etmiştir,
Sandıktan çıkan sonuca saygılıyız"*

Giriş

Kullandığım epigraf, Türkiye’de muhtelif seçimlerde muhtelif siyasetçiler tarafından yapılan ve kamuoyunun da çok alışık olduğu bir beyanattır. Bu ise, seçim sandığı kavramı ve ona yüklenen işlev ve anlamlar üzerine daha çok kafa yormak gerektiğini ortaya koymaktadır. Kavramın, hükümet ve muhalefet eden partiler arasındaki tartışmalarda çok partili hayat boyunca neredeyse her zaman öne çıkarılan bir konumda olduğu görülmektedir. Bu, bir yönüyle demokrasinin “doğası gereği” olduğu kadar, diğer yönüyle de “manipülasyon öğesi” olma özelliği taşımaktadır. Son birkaç yılda yaşanan siyasal gelişmeler bu kavramı her iki yönüyle de tekrar ele almayı gerektiren bir içeriğe sahiptir. Zaten son birkaç yılda da bu tartışmalara siyasette sıklıkla rastlanmaktadır. Hatırlanacağı üzere Türkiye son birkaç yılda hızlı, şaşkınlık verici ve sarsıcı bir siyasal süreç yaşamıştır. Bu sürecin içinde bir yerel seçim, bir cumhurbaşkanlığı seçimi, iki de milletvekili genel seçimi yapılmıştır. Seçim sandığı tartışmaları da bu dört seçim döneminin odak noktasında yer almıştır.

Günümüzde demokrasi pek çok, farklı ve çeşitli değerlendirme ölçütleriyle birlikte ele alınmaktadır. Siyasal eşitliğe dayalı, halk denetiminin olduğu, vatandaşların katılımına ve bu katılma sonucunda yetkilendirilen temsilci ve görevlilerin hem halka hem de yasal kurumlara karşı hesap verebilir olduğu, farklı vatandaş gruplarının temsil edildiği, yönetimin kamusal ihtiyaçlara karşı duyarlı ve yanıt verebilir olduğu, asgari müştereklere dayanan ve çeşitliliğe hoşgörünün olduğu bir içeriğe sahiptir (Beetham vd., 2008: 23; Gül, 2008).

Yine de, demokrasilerin değerlendirilmesinde kullanılan en genel ölçütlerden birinin *seçimler* üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Oysa demokrasinin orijininde seçim zorunlu değildir, bunun yerine *danışma*, *veto*, *mutabakat* gibi yöntemlerden de söz edilebilirdi. Bununla birlikte modern demokrasiler seçilmiş temsili yasama meclisleri fikrine dayandığından seçim olgusu neredeyse vazgeçilmez bir ölçüt haline gelmiştir (Ringen, 2010: 46-

47). Her şeyden önce seçimler; ölçülebilir, karşılaştırılabilir, rakamsal sonuçlar üretmektedir. Demokrasinin tanımlanmasında kullanılan minimalist çerçevenin *yarışmaya dayalı, adil ve serbest* seçimlerin düzenlenmesi üzerine kurulu olduğunu belirten Ringen'e göre (2010: 45-46):

"Seçim yöntemi, demokrasi açısından parlak bir buluştur ve demokratik düşüncedeki üstün konumunu haklı sebeplerle kazanmıştır. Kararları, tehlikeleri ve güvenceleri açıklığı kavuşturma açısından mahirdir. Halkın oyunu kazanarak karar verme yetkisini elde edenleri anlaşıp kararlar almaya yönelten gerçek bir teşvik unsuru vardır. Bunu oy vererek iktidara gelmelerini sağlayanlara borçludurlar. Oldukça kısa bir süre sonra tekrar seçimlerle karşı karşıya geleceklerini bilirler. Vekilliği seçmenlerden almışlar ve bu durum nelere yetkili olduklarını ve nelerin yetkilerini aştığını hatırı sayılır ölçüde açıklığa kavuşturur... Yurttaşlar, seçtikleri vekillerin meşru yönetimden pek fazla sapmayacaklarına haklı olarak güvenebilirler; çünkü sonraki seçimde onları gönderme güçleri vardır."

Seçimlerin pratik önemi, diğer faaliyetlere göre, büyük vatandaş kitlelerinin yaygın olarak başvurduğu, kolay ve yoğun çaba gerektirmeyen bir eylem olarak öne çıkmasındandır. Oy kullanma faaliyeti, vatandaşın tercihleri bakımından ayrıntı vermemesine karşın siyasal liderler üzerinde baskı yaratan kapsamlı sonuçları ortaya çıkarmasıyla kendine özgü, genel ve hükümeti denetlemek konusunda etkili bir araç haline gelmektedir (Nie, Verba & Converse, 1989: 32). Seçimler yoluyla oylarını kullanan (ve/veya kullanmayan) vatandaşlar, iktidar ve muhalefet kurumlarını oluşturduğu gibi siyasal partilerin, kadroların ve liderin de konumlarını ve kariyerini etkileyen en önemli göstergelerden birini oluşturmaktadır. Yine seçimler, seçenlerle seçilenleri doğrudan buluşturan bir mekanizma işlevi görmektedir.

Seçime katılma oranı ("*voter turnout*" rate ya da "*voter participation*" rate), seçime katılarak geçerli ya da geçersiz oy veren seçmenlerin sayısının; o seçim için toplam kayıtlı seçmen sayısına bölünmesiyle elde edilen ve genellikle yüzdelik olarak değerlendirilen orandır (www.idea.int). Bu oran, o seçimin kapsama alanında olan ve oy kullanma hakkına sahip bulunan seçmenlerden ne kadarının seçim sandığına gittiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla seçime katılma oranı, parlamentonun, iktidar parti ya da partilerinin, muhalefet parti ya da partilerinin arkasındaki mutabakatın büyüklüğüne doğrudan etki eder. Bu oran temsil olanağına sahip olan seçmenler kadar bu olanağına sahip olmayanların sayısını da ortaya koyar.¹

¹ Hatırlanacağı üzere 2002 genel seçimlerinde katılım oranı %79,1 idi. Seçime katılan ve katılmayan toplam seçmen içinde parlamentoda temsil hakkı kazanan iki parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin oylarının birlikte %40,8'ine denk gelirken; yine aynı iki partinin oyları toplamı seçime katılan seçmenlerin %51,6'sını oluşturmaktadır. Bu bakımdan 2002 seçimlerinde katılım oranı, görece düşüktür; temsil oranı çok partili dönemin en düşük temsil oranıdır ve her iki seçmenden biri parlamento dışında kalmıştır. Buna karşın 7 Haziran 2015 seçimlerinde seçime katılma oranı %83,9 olmuş ve bu seçimlerde parlamentoda temsil hakkı

Diğer taraftan bireyler için seçimlere katılarak oy kullanmak, siyasal etkinliklerinin bir parçasıdır. Ancak siyasal katılma, seçime katılmaktan daha geniş ve sadece seçim dönemleriyle sınırlı olmayan bir faaliyetler dizisi olmalı ve bu şekilde anlaşılmalıdır. Nie, Verba ve Converse'un klasik tanımına göre (1989: 1) siyasal katılma, vatandaşların hükümet yetkililerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal eylemlerdir. Bunlar arasında oy vermenin de sayılabileceği, siyasi süreci izlemek, siyasi tartışmaya dahil olmak, amblem, poster, rozet, şarkı gibi araçlarla bir görüşe, partiye ya da adaya desteğini açık etmekten başlayan siyasi toplantı, miting, konser gibi gösterilere katılma, bağışta bulunma, siyasal lider veya bürokratlarla temasa geçmeye uzanan ve en yüksek düzeyde de bir siyasi partiye katılma ve temsil mekanizmalarına aday olma şeklinde bir seyir ileri sürülebilir (Milbrath, 1965: 18).

Seçmen katılımını ele alan üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; rasyonel tercih yaklaşımı, sosyolojik yaklaşım ve siyasal etkinlik yaklaşımıdır. Gerçekten de bu alanda yapılan pek çok araştırma seçime katılmanın ve oy kullanmanın (ve tabii, seçime katılmamanın ve oy kullanmamanın da) yaş, eğitim, meslek, gelir, medeni durum, istihdam durumu, din, dil, mezhep, kimlik, kampanyaya erişim ve fayda – maliyet ilişkisi gibi pek çok açıklayıcı değişkeni olduğunu göstermektedir (Kolovos, Harris, 2005: 3-4; Matsusaka, Palda, 1999: 440). Bununla birlikte söz konusu bu değişkenlerin, farklı ülkelerdeki seçmenlerin oy verip vermeme ya da oylarındaki eğilimin yönü ile ilgili oynayacağı rol farklılaşabilmektedir. Örneğin yaş veya eğitim gibi göstergeler, katılımı arttırıcı işlev görebileceği gibi tersi bir işlev de görebilir (Bkz. Aarts & Wessels, 2005: 71).

Türkiye'de güncel siyasette son dönemde tartışılan en önemli konulardan biri, demokrasinin temel ölçütünün seçim sandığına katılma oranı ve bu sandıktan çıkan sonuç olup olmadığıdır. Gerçekten de temsil esasına göre işleyen demokrasilerin sahip olduğu en yaygın ve en kurumsal siyasal katılma yolu olarak seçimlerde oy kullanmayla temsili mekanizmalara gelecek kişileri belirleme/etkileme yetisi ön plana çıkmaktadır. Kalaycıoğlu'na göre seçimler (1984: 254-256); siyasal otoritenin değişimi sorununa kalıcı bir çözüm getiren, hükümetin politikalarını denetleyen ve etkileyen, siyasal sistemin meşruiyetini sağlayan, koruyan ya da ortadan kaldıran bir mekanizmadır. Diğer bir deyişle pek çok ve çeşitli siyasal katılma yoluna karşın, seçim sandığı halen daha gelişmiş ve gelişen olarak sınıflandırılabilir demokrasiler için kullanılagelen ana gösterge olmayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, seçim sandığını yegâne demokratik

kazanan dört partinin (AK Parti, CHP, MHP ve HDP), toplam kayıtlı seçmen içindeki oranı %77,6 olurken, seçime katılan seçmenler içinde aynı partilerin sahip olduğu desteğin toplamı %92,5 olmuştur. Bu bakımdan 7 Haziran 2015 seçimlerinde parlamento partilerinin büyük bir kamuoyu desteğine sahip oldukları görülmektedir. Buna rağmen 7 Haziran sonrasında bir hükümet kurulamamış ve ülke 1 Kasım 2015 tarihinde erken seçime gitmiştir. 1 Kasım seçimlerinde katılım oranı artarak %85'e yükselmiştir.

gösterge olarak görmek ve demokrasiyi seçimlere katılmaya indirmek çağdaş demokrasilerin yeni içerik ve anlamlarını değerlendirmemektir.

Öncesini ihmal ederek Türkiye'de 1908'den bu yana seçimlerin belli aralıklarla yapıldığı, 1946'dan bu yana da çok partili demokrasi deneyiminin esas olarak yaşandığı göz önüne alındığında, Türkiye'nin köklü bir seçim tarihinin ve oy kullanma kültürünün olduğu söylenebilir. 1946'dan 1 Kasım 2015 milletvekili genel seçimlerinin de dahil olduğu on dokuz milletvekili genel seçimiyle birlikte, ara seçimler, yerel seçimler ve referandumlar yoluyla vatandaşlar, sandık başına gelerek ulusal ve yerel yönetim mekanizmalarına yön vermiştir. Türk demokrasisinin, daha uzun kurumsallaşma düzeyine sahip yerleşik demokrasilere göre yüksek düzeyli seçime katılma oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Bu durum seçmen kitlelerinin seçime katılmak konusunda oldukça mobilize olduklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin seçime katılma oranları bakımından yerleşik demokrasilerle karşılaştırmalı olarak ele alındığı, yüksek düzeydeki seçime katılma oranlarının nedenlerinin ve anlamının ortaya konduğu ve son olarak Türkiye'de demokrasi için önemini tartışıldığı bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Oyun Kurucu Bir Enstrüman Olarak Seçim Sandığı

*Seçim sandığı*nda ortaya çıkan sonuç, siyasal iktidarı ve muhalefeti belirler. Lijphart'a göre (2014: 17), bir demokrasinin çoğunlukçu mu yoksa oydışmacı mı olacağını, yani çatışma ve rekabet üzerine mi, yoksa müzakere ve uzlaşma temelli mi oluşacağını belirleyen teknik araçlardan biri seçimlerdir. Duverger (1993: 273-274) bunu teknik olarak "tek turlu çoğunluk yöntemi, iki parti sistemini; nispi temsil sistemleri ise, çok partili bir sistemi ortaya çıkarmaktadır" şeklinde genellemiştir. Araştırmalar da, seçime katılma oranlarının diğer deyişle seçmenlerin seçime katılma ve oy verme kararlarının seçim sistemlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, seçime katılma oranları yüksek olan ülkelerin daha çok nispi temsil sistemini kullandığını gösterirken, düşük olan ülkeler ise, daha çok çoğunluk sistemlerini kullanmaktadırlar (www.worldpolicy.org).

Seçimlerin önemini ve katılmayı belirleyen koşullar olarak sosyal eşitlik düzeyi, siyasal kültür, temsilin formel ve enformel diğer karar alım mekanizmalarıyla ilişkisi ve siyasal kurumlara güven düzeyi sayılabilir (Nohlen, 2002: 15). Konjonktürel olarak belirli bir seçimin ya da adayın önemine bağlı olarak artan siyasi rekabet de seçimlere atfedilen önemi ve katılımı etkilemektedir. Seçime katılmanın veya katılmamanın anlamları konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Lipset'e göre (1964: 12), istikrarlı bir demokrasi, bir seçim sonucunun toplumda büyük bir farkı ortaya çıkarmayacağı düşüncesine dayandığından batı demokrasilerinde görülen düşük katılma oranları sistemin istikrarının bir ifadesi olabilir. Bunun tersine çok yüksek bir katılma seviyesi her zaman demokrasiye yararlı sonuçlar ortaya çıkarmayabilir. Yüksek orandaki katılma, sosyal birliğin azalmasının ve

demokratik sürecin çökmesinin göstergeleri olarak da okunabilir. Huntington ve Dominguez (1975), kurumsallaşma olmadığında artan katılım ve hareketliliğin istikrarsızlık doğuracağını iddia etmektedirler. Siyasal rekabetin sınırlanmış olduğu toplumlarda, seçimler iktidarın onaylanması anlamına geldiğinden seçime katılma oranlarının düşük olması genellikle hoşnutsuzluğun göstergesi olabilir (Turan, 1986: 70). Ya da baskı altında yapılan seçimlerde katılma oranının yüksekliği bu baskının basit bir sonucu olarak da ortaya çıkabilir. Buna karşın düşük oy verme oranı ise, yönetimin açık ve özgür katılmayla yetkilendirilmesi, sorumluluk ve hesap verebilirliği üzerinde olumsuz etki oluşturabilir (Beetham vd., 2008: 225). Lijphart'a göre (1997: 1), eşit olmayan bir katılma, eşit olmayan sonucu beraberinde getirir. Düşük katılma oranı, temsilde adaletsizlikleri, eşit olmayan bir siyasal etkiyi ve sosyoekonomik tarafsızlığı beraberinde getirir.

Nohlen'e göre (2002: 16), siyasal ve toplumsal göstergeler seçime katılma oranı ile seçime katılmanın anlamı üzerinde belirleyicidir. Örneğin, yüksek düzeydeki sosyal eşitsizlik seçime katılmayı yoksun kitleler için anlamsızlaştırabileceği gibi, bunun tersine siyasetten farklı beklentileri beraberinde getireceğinden önemli hale de getirebilir. Toplumdaki farklı katılma ya da temsil mekanizmaları, seçime katılmaktan daha önemli ve daha çok kullanılabilir durumda olabilir. Böylece seçime katılmanın önemi ve oranı görece azalabilir. Siyasal katılmanın güven ve hesap verilebilirliğe dayandığı demokratik sistemlerde seçime katılmanın anlam ve içeriği, yaygın güvensizlik ve sorumsuzluk durumlarına göre farklılaşabilir. Buna ek olarak parlamento temsiline seçmenlerin parti tercihini yansıtmalarının, seçmenlerin sadece partilerden değil adaylar arasından da tercihte bulunabilmesinin seçime katılmayı arttıracığı düşünülse bile; tersine, seçim sistemini oldukça karışık hale getireceğinden seçmenlerin seçimlere katılma yolunda cesaretini de kırabilir (Nohlen, 2002: 17).

Kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerde seçmenler karşıt kutuplarda toplanma baskısı altında kaldığından, seçime katılmak ve aynı kutuptaki güçlü partiyi destekleyip karşıt kutuptaki partiden kaçınmak yaygın haline gelebilir. Bu durumda seçime katılma oranları yüksek seyredecektir. Çünkü liderler özellikle seçimlere yönelik olarak kendi seçmen tabanlarını sıkılaştırıcı stratejiler izleyebilirler ve seçmenler de seçime katılıp kendi kutuplarındaki partiyi desteklemeyi gerekli görebilirler. Böyle seçimlerde seçmenler seçime katılmamayı kolayca göze alamayacaklarından dolayı oy verme oranlarının yüksek olacağı öngörülebilir. Buna karşın kutuplaşmanın sistemin genel karakterini belirlemediği seçimlerde ise, seçmenlerin oy vermektan kaçınabilecekleri, oy vermeyi gereksiz görebilecekleri göz önüne alınabilir. Bu kez kutuplaşmanın olmaması seçime katılmayı azaltan bir etken olarak rol oynayabilir. Bu nedenle aşırı ve sert olmaksızın belirli bir düzeyde kutuplaşma siyasal sistem için doğal bir durum olarak kabul edilmektedir (Kiriş, 2010: 18-24).

Seçimlere katılmanın önemi, modern batı demokrasilerindeki seçmenlere göre giderek azalmaktadır. Böylece modern vatandaşın edindiği

modernlik konsepti gereği kendiliğinden gidip oy vereceği düşüncesinin de geçerliliğini yitirdiği; aksine vatandaşın oy kullanıp kullanmamasının pek çok ve çözümlenmesi zor etkene bağlı olduğu görülmektedir (Aarts & Wessels: 2005: 82). Burada şu soruyu sormak yerinde olur: *Siyasal sistemi meşru ve iyi işletecek seçime katılma oranı nedir? Veya Seçime katılma, hangi oranlar arasında olursa siyasal sisteme olumlu katkı yapar?* Bu sorulara yanıt verebilmek kolay değildir. Bununla birlikte seçime katılmanın niteliğinin önemli olduğu söylenebilir. *Seçimlere katılma oranlarının %80'ler hatta %90'lar düzeyinde olduğu örnekler göre, bu oranın %50-60'lar dolayında olduğu demokrasilerin daha sağlıklı olduğu iddia edilebilir mi? Seçmenin oy vermek yoluyla siyasal sisteme yaptığı basit ama önemli etki aynı zamanda onun çıkarlarını da canlı bir şekilde temsil ediyor mu?*

Seçimlere katılma oranlarını değerlendirirken basit ama etkili olan bir mekanizmayı da hatırdan çıkarmamak gerekir. Eşitsiz ve düşük oranlarla seçime katılmanın ortaya çıkaracağı olumsuzlukları önleme amacıyla, yüksek katılmayı sağlayıcı olacak bir araç olarak *zorunlu oy verme (compulsory voting)* prensibi gündeme gelmiştir. Zorunlu oy prensibinin en önemli özelliği, *eşitlikçi* yanı güçlü uygulama olmasıdır (Lijphart, 1997: 2). Böylece oy kullanmanın *zorunlu* olduğu ülkelerde seçime katılma oranlarının, oy kullanmanın *gönüllü (voluntary)* olduğu ülkelere göre daha yüksek olacağı beklentisi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla oy vermenin zorunlu olup olmaması başlı başına bir etken olarak göz önüne alınmalıdır.²

Zorunlu oy kullanmayı savunan görüşler yüksek katılma oranlarıyla seçilmiş yönetimlerin aldığı kararların daha demokratik olduğunu savunurlar. Ayrıca seçime katılanların vatandaşlığa yönelik bir eğitim sürecinden geçtiği de göz önüne alınmalıdır. Diğer taraftan oy kullanmanın zorunlu olması, siyasal partilerin seçmenleri sandık başına çekmek için kaynak harcamasını gereksiz kılar (www.idea.int).

Nüfus ve seçim çevresi büyüklüğü ile seçime katılma arasında ilişki olduğunu söyleyen Geys'e göre (2006: 642), seçmen sayısının büyümesi seçmenlerde giderek daha fazla çekimserlik ve kaçınma oluşturacağından geniş topluluklar düşük katılım göstermektedirler.³ Seçim günü hava

² Zorunlu oy uygulamasının işleyişi de konjonktüre göre değişebilmektedir. Örneğin 1924'te zorunlu oy prensibini kabul eden Avustralya'da bu, göçmenlerden oluşan bu ülkede entegrasyonu sağlayacak bir yol olarak görülmüş fakat seçmenler imzalarını atıp oylarını kullanmadan sandık başından ayrılmayı tercih edebilmişlerdir. (Bkz. <http://www.theguardian.com/politics/2005/jul/04/voterapathy.uk>). Buna karşın İsviçre'de ise, katılma oranları çok düşüktür çünkü vatandaşlar sistemin işleyişine çok az katkıları olduğunu düşünürler. Bunun yanında İsviçre son derece âdemi merkezileşmiştir, federal hükümet son derece sınırlı yetkilere sahiptir, hükümet değişmeyen koalisyon partileri tarafından oluşturulur ve önemli konular referandumlarla karara bağlanır (Bkz. Franklin, 1999).

³ Bu veriler Nie ve Verba'nın topluluğun çözülmesi modelini akla getirmektedir. Bu modele göre, nüfus ve yerleşim ölçeği büyüdükçe siyasal katılma azalmaktadır. Yerleşim yeri büyüdükçe seçmenlerin ilgisi dağılmakta, yerel yönetimin etkisi ve ulaşılabilirliği azalmakta, siyasal eylem alanı genişlemekte, karmaşık hale gelmekte ve

koşullarının bile, seçime katılma oranları üzerinde etkili olabileceği ortaya konmuştur (Bkz. Matsusaka & Palda, 1999: 438). Gerçekten de pek çok ülkede seçim kararı alınırken mevsim ve iklim koşullarının da düşünüldüğü ortadadır.

Son olarak oy kullanmanın bir *hak* mı bir *ayrıcalık* mı yoksa bir vatandaşlık *görevi* mi olduğu konusu demokrasilerin gelişim süreci boyunca oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. Dolayısıyla oy kullanmaya bakış açısının da seçime katılmayı belirleyici bir etken olabileceği göz ardı edilmemelidir. Yine günümüzde yerleşik demokrasiler, oy kullanmanın bir *vatandaşlık hakkı* olduğu yönünde eğilim göstermektedirler. Bu eğilim, oy kullanmayı, aksi durumda yaptırım uygulanan bir zorunluluk olmaktan çıkarmaktadır (Gratschew, 2004: 25). Bunun başlıca iki etkisinden söz edilebilir. Bunlardan birincisi seçime katılma oranlarının genellikle düşmesi iken ikincisi de, seçime katılanların herhangi bir zorunluluk olmadan bu sürece kendi istekleriyle dâhil olmalarıdır. Oysa seçmenler, tabi oldukları siyasal sosyalizasyon süreçlerinde görev ağırlıklı bir oy kullanma şekli benimsemişlerse, o zaman seçime katılmayı bir *vatandaşlık görevi* olarak kabul edeceklerdir. Siyasal sistemler ve sisteme yön veren elitler, genellikle oy kullanmayı, meşruiyet zeminini sağlamlaştırmak amacıyla hem hak hem de görev olarak tanımlama eğilimindedirler.

Seçime katılma oranlarındaki gerileme neredeyse küresel bir eğilim halindedir. Bu durum seçimlere katılma oranlarının demokrasinin kalitesi ile ilgili olmayabileceği tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle yüksek katılma oranı mutlaka sağlıklı bir demokrasinin varlığına işaret etmeyebilir (www.worldpolicy.org).

Yöntem ve Veri Kaynakları

Bu çalışma, Türkiye’de ve çalışma kapsamında incelenen yerleşik yedi demokraside seçime katılma oranlarını karşılaştırmalı olarak ele alarak, seçime katılma oranlarının yüksek ya da düşük olmasının nedenlerini, etkilerini ve anlamını ortaya koyup Türkiye’de bunun demokrasi için önemini tartışmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin farklı demokratik gelişme seviyelerinde bulunan yedi ülke ile 1950 – 2013 arasındaki zaman diliminde seçime katılma oranları çerçevesinde bir karşılaştırması yapılmaktadır. Bununla, son birkaç on yılda özellikle batı demokrasilerinde gerileyen katılma oranlarının yarattığı tartışmalar ekseninde, Türkiye’de genellikle yüksek olarak kabul edilen katılma oranları ve bunun olası nedenleri ve etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu yapılırken ülkeler arasında siyasal kültür,

siyasal katılım zorlaşmaktadır (Bkz. Nie & Verba, 1989: 44). Kalaycıoğlu (1984: 24), seçime katılma ve oy kullanma bakımından eldeki verilerin topluluğun çözülmesi modelini desteklediğini belirtmektedir. Benzer bulgulara Türkiye’de yerel seçimler üzerine yaptığı çalışmasında Kamalak da (2013) ulaşmıştır. Yazar bu çalışmasında yerel yönetim birimi küçüldükçe yerel unsurların etkisinin arttığını ortaya koymuştur (Kamalak, 2013: 444).

dönemsel koşullar, seçim sistemleri gibi çeşitli farklılıkların olmasına rağmen bu ülkelerin seçimli demokrasiyle yönetildiği göz önüne alındığında seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan oranların karşılaştırma için elverdiği varsayılmaktadır. Yine oy kullanmanın zorunlu olup olmaması tabloya etki edebilen bir diğer unsurdur.

Yedi demokratik ülkede ve Türkiye'de seçime katılma oranlarını karşılaştırmalı bir çerçevede ele alan bu çalışma, Türkiye'de çok partili demokrasinin egemen olduğu döneme ilişkin ikincil veri analizi temelinde bir çözümleme yapmaktadır. Türkiye'de katılmanın somut etkisini ortaya koymak amacıyla katılma ve temsil endeksleri geliştirilmekte ve yorumlanmaktadır. Demokrasi sıralamasını ve ülkelere ait seçime katılma oranlarını gösteren veriler; Economist Dergisi tarafından hazırlanan Dünya Demokrasi İndeksi, Uluslararası Demokrasi ve Seçim Destek Kurumu'nun (IDEA) veri tabanı, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun veri tabanları kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, parlamento seçimlerini esas alırken, çift meclisli ülkelerde doğrudan halkı temsil ettiği düşünülen ve doğrudan halk tarafından seçilen birinci meclislerin (temsilciler meclisleri) verileri değerlendirme konusudur.

Ülke Örneklerinde Seçimlere Katılma

Bu makalede Türkiye ile birlikte ele alınan farklı gelişmişlik düzeylerindeki yedi farklı demokratik ülke, ağırlıklı olarak Dünya Demokrasi İndeksi verilerine göre seçilmiştir (Bkz. www.eiu.com). Bu indeks, Economist Dergisi tarafından yıllık olarak oluşturulmakta ve 165 ülkede demokrasilerin durumunu ölçüp sıralamaktadır. Bu sıralamada seçim süreci ve çoğulculuk, sivil özgürlükler, hükümetin işlevi, siyasal katılma ve siyasal kültür 5 farklı konu başlığı ele alınmaktadır. Dünya Demokrasi İndeksi, 165 ülkeyi tam demokrasiler, kusurlu demokrasiler, melez rejimler ve otoriter rejimler olmak üzere 4 farklı grup altında toplamaktadır. 2014 Raporu'na göre dünya nüfusunun %12,5'i tam demokrasilerde, %35,5'i kusurlu demokrasilerde, %14,4'ü melez rejimlerde ve %37,6'sı otoriter rejimlerde yaşamaktadır (EIU, 2015: 2).

Türkiye ile birlikte seçilen yedi ülke, Dünya Demokrasi İndeksi sıralamasına göre farklı konumlarda yer almaktadır. 2014 yılı raporunda tam demokrasiler içinde ve genel olarak indeks sıralamasında 1. Sırada bulunan Norveç ilk ve bu uygulamadaki *en iyiye karşılık gelen örnek* olarak seçilmiştir. *Bilindik batı demokrasileri* olan Almanya 13. Sırada, İngiltere 16. sırada ve Fransa 23. sırada yer alan tam demokrasilerdir. Türkiye'ye benzer bir tarihsel dönemde modernleşme sürecine giren *batı dışı bir ülke örneği olan* Japonya, 20. sırada yer alan bir tam demokrasi olarak görünmektedir. 29. sırada yer alan İtalya ve 41. sırada yer alan Yunanistan kusurlu demokrasiler grubundan seçilen örnekler olmuştur. Hem İtalya hem de Yunanistan, Türkiye gibi, Avrupa'nın güneyinde yer alan Akdeniz havzası ülkeleridir ve Yunanistan,

Türkiye'nin batı komşusudur. Türkiye, dünya demokrasi indeksinin 98. sırasında yer alarak melez rejimler arasında gösterilmektedir.⁴

Söz konusu ülkeler içinde İngiltere, Norveç ve Japonya anayasal parlamenter monarşilerdir. Buna karşın, Almanya, İtalya ve Yunanistan parlamenter modeli uygulamaktadırlar. Fransa, yarı başkanlık sistemidir.

Lijphart'ın (2014: 83), incelediği otuz altı demokrasi arasında bu çalışmada yer alan ülke örnekleri de bulunmaktadır. Lijphart'ın ortaya koyduğu verilere göre, Almanya, Fransa ve İtalya yarı çoğulcu; Japonya, İngiltere, Yunanistan ve Norveç ise çoğulcu olmayan toplum örnekleridir. Yasama seçimlerinde Almanya'da karma üyeli nispi temsil, İtalya'da listeli nispi temsil (1946-1992) ve karma üyeli nispi temsil (1994 sonrası), Norveç'te listeli nispi temsil, Japonya'da sınırlı oy (1946), devredilemez tek oy (1947-1993) ve paralel nispi çoğunluk – nispi temsil (1996 sonrası), Yunanistan'da listeli nispi temsil, İngiltere'de nispi çoğunluk ve son olarak Fransa'da çoğunluk – nispi çoğunluk (1958-1981, 1988) ve listeli nispi temsil (1986) uygulanmıştır.

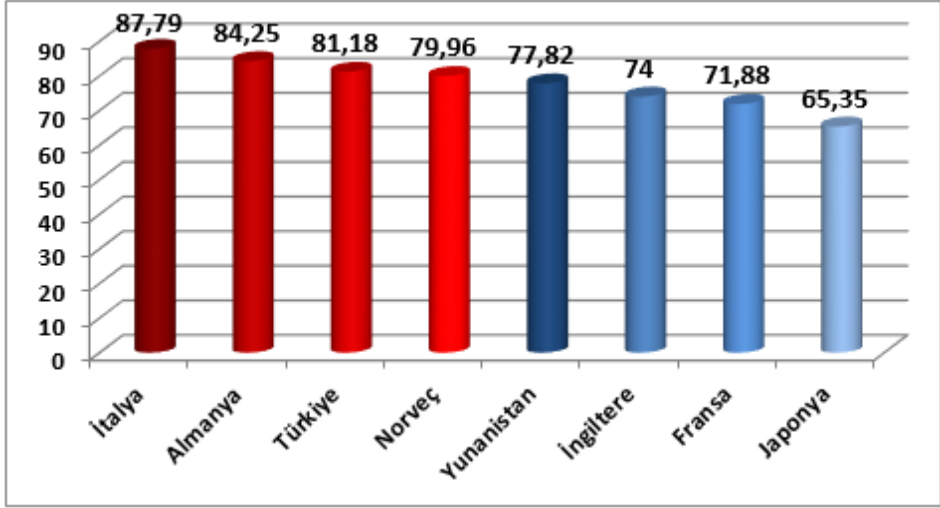
Almanya, İtalya, Japonya, Fransa, İngiltere çift meclisli iken Yunanistan tek meclisli, Norveç ise, 2009 sonrasında tek meclisli bir yapıya sahiptir. 2009 öncesinde ise, iki meclisli olsa da pratikte tek meclisli bir işleyişe sahiptir. Türkiye, 1960 – 1980 döneminde çift meclisli, 1950 – 1960 ve 1980 – 2015 döneminde tek meclisli bir yapıya sahiptir.

Ülkelerin seçim barajı uygulamalarına bakıldığında, en yüksek seçim barajının %10 ile Türkiye'de olduğu görülmektedir. Almanya'da %5, İtalya ve Norveç'te %4, Yunanistan'da %3 oranında seçim barajları bulunmaktadır (www.venice.coe.int).

⁴ Bir de Polity IV verilerine göre söz konusu ülkelere bakmak yararlı olabilir. Polity IV'e göre Norveç, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya ve Yunanistan tam demokrasiler arasında; Fransa ve Türkiye ise, demokrasiler arasında gösterilmektedir (Bkz. <http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>). Seçilen ülkelerin ekonomik göstergelerine değinmek de analize yardımcı olabilir. IMF veri tabanında yer alan büyük ekonomiler sıralamasında Norveç'in ekonomik büyüklük bakımından dünyada 27. sırada olduğu görülmektedir. Almanya, Fransa ve İngiltere aynı zamanda dünyanın en büyük 4., 5. ve 6. ekonomileri konumundadır. Japonya, oldukça gelişmiş bir ekonomiye sahiptir ve büyük ekonomiler sıralamasında üçüncüdür. İtalya büyük ekonomiler sıralamasında 8. sıradayken son dönemde ekonomik krizlerin oldukça zorladığı Yunanistan 48. sırada yer almaktadır. Büyük ekonomiler sıralamasında ise, Türkiye'nin sırası 18'dir. Kişi başına düşen gelir bakımından ülkelerin sıralamasına bakıldığında bu kez Norveç, dünyada ikinci sırada yer almakta ve kişi başı gelir 96.930 \$ ortalamasında bulunmaktadır. Almanya bu sıralamada 17. sırada yer alırken İngiltere 19. sırada Fransa ise 20. sırada, Japonya 26. sırada, İtalya ise 27. sıradadır. Yunanistan 44. iken Türkiye ise 61. sıradadır (Bkz. <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>). UNDP İnsani Gelişmişlik İndeksi'ne göre ise, Norveç insani gelişmişlik bakımından dünya sıralamasında 1. sıradadır. Bu indekste Almanya 6. sırada, İngiltere 14., Japonya 20., Fransa 22., İtalya 27. ve Yunanistan 29. sırada oldukça yüksek insani gelişmişlik grubu içinde yer almaktadır. Türkiye ise, 72. sırada ve yüksek insani gelişmişlik grubu içinde yer almaktadır (Bkz. UNDP, 2015: 208).

1945 - 2013 arasında seçime katılma oran ortalamalarına bakıldığında İtalya, Almanya ve Türkiye'nin %80'lerde, Norveç, Yunanistan, İngiltere ve Fransa'nın %70'de, Japonya'nın ise %60'larda olduğu görülmektedir (Bkz. Grafik 1).

Grafik 1. 1950 - 2013 Arasında Parlamento Seçimlerine Katılma Oranı Ortalamalarına Göre Ülke Örnekleri

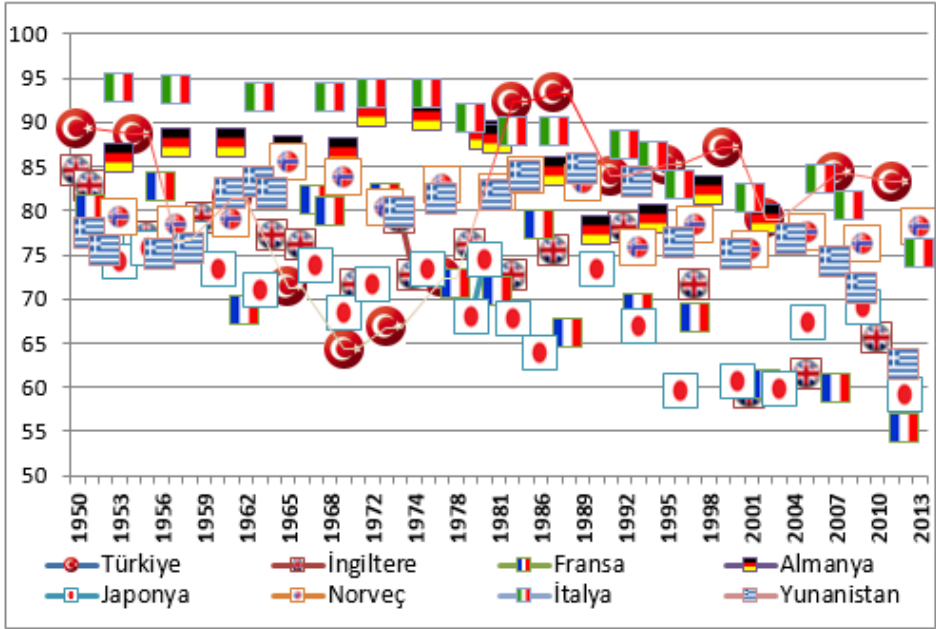
İlk olarak *zorunlu oy* prensibinin olup olmasının nasıl bir fark ortaya çıkardığı konusuna karşılaştırılan ülkeler bağlamında bakıldığında; zorunlu oy prensibinin genel olarak seçime katılma oranını arttırdığı söylenebilir. Gerçekten de Japonya, Fransa ve İngiltere'de zorunlu oy prensibi hiç uygulanmamış olup, bu ülkeler bu çalışmadaki karşılaştırılan sekiz ülke arasında en düşük seçime katılma ortalamalarına sahip ülkeler olarak görülmektedir. Bununla beraber Almanya ve Norveç'te de zorunlu oy prensibi hiç uygulanmamış olmakla birlikte, seçime katılma oranı ortalamaları zorunlu oy prensibi olan ülkeler gibi oldukça yüksektir. Şüphesiz burada devreye başka değişkenler girmektedir.

Zorunlu oy prensibinin asıl etkisini görmek için 1945 sonrasındaki belli bir dönemde bu prensibi uygulamış ülkelerdeki katılma oranının seyrine bakmak yararlı olacaktır. Burada en belirgin örnekler olarak Türkiye ve İtalya öne çıkmaktadır. Türkiye'de, 1983 seçimleriyle birlikte zorunlu oy prensibi getirilmiştir. Bu tarihten sonra seçime katılma oranlarının özellikle 1960 ve 1970'li yıllara göre ciddi bir artış eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın zorunlu oy prensibinin olmadığı ancak çok partili hayata yeni geçilen 1950'lerdeki seçimlerde de katılmanın yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir örnekte 1946 - 1992 arasında zorunlu oy prensibini uygulayan İtalya'da söz konusu bu dönemde seçime katılma oranları çok yüksektir. Ancak 1992 sonrasında düşüş eğilimi belirgindir.

Son olarak Yunanistan zorunlu oy prensibini hep uygulamıştır. Hatta Yunanistan'da oy vermemenin sonucunda vatandaşların yeni pasaport ve sürücü belgesi almaları oldukça zorlaşmaktadır (www.theguardian.com). Yine de bu durum Yunanistan'da katılma oranlarının 1990'larla birlikte düzenli düşüşünü engellemektedir.

Burada zorunlu oy prensibinin bazı dönemler sıkı uygulandığını bazı dönemler ise kâğıt üzerinde kalan bir kural haline gelmeye başladığını düşündürmektedir. Seçime katılmada zorunlu oy prensibinin etkisinin kendi başına açıklayıcı bir değişken olmadığı söylenebilir.

Grafik 2. 1950 – 2013 Arasında Parlamento Seçimlerine Katılma Oranlarının Ükelere Göre Görünümü

Kaynak: Tablo verileri, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) Web Sitesinden sağlanmıştır. Bkz. <http://www.idea.int/vt/ E.T.15.12.2013>.

Seçilen ülke örneklerinin seçime katılma konusunda bazı belirgin koşullarına kısaca değinmek gereklidir. İlk olarak İngiltere'de göze çarpan, 1950'lerin sonunda başlayan ve sonrasında devam eden seçime katılma oranlarındaki düşüşün seçmenlerin parti bağlılıklarının ve yandaşlığın gerilemesi, sadık tabanlarının dağılmasıyla partilerin seçmenleri harekete geçirmelerinin zorlaşması, seçmenlerin davranışlarında karmaşıklığın artması gibi unsurlar göze çarpmaktadır. 1990'larla birlikte bu kez siyasal güvenin düşmesi ve partilerin ayırt edilemeyecek kadar birbirlerine yaklaşarak seçmen için katılmayı anlamsız hale getirmeleri rol oynamıştır. 2001'de seçmenler, İşçi Partisi'nin seçimleri kazanacağına kesin gözüyle baktıklarından her iki

partinin seçmeni de seçime katılmayı gereksiz görmüş, üstelik İşçi Partisi oyları gerilese bile partinin sandalye kaybetmemesine ve merkeze olan yönelimine tepki göstermişlerdir (Kolovos & Harris, 2005: 4-7). Son dönemde ise İngiltere'de yapılan bir araştırma seçime katılmayanların görüş ve düşünceleri üzerinde veri sunmaktadır. Buna göre oy kullanmayanların %27'ye yakını kullanacakları oy'un herhangi bir değişiklik sağlamayacağını düşünenler, %25'i partilerin ve adayların arasında fark görmediğini belirtenler, %19'u siyasetle hiç ilgilenmeyenler, %18'i seçimler hakkında yeterli, bilgi ve enformasyona sahip olmayanlar, %17'si partilerin ve adayların neyi temsil ettiğini bilmeyenler, %9'u oy kullanmaya gidemeyenler ve son olarak yüzde 3'ü de Birleşik Krallık parlamentosunun işe yaramadığını düşünenlerden oluşmaktadır (Barker, 2015). İngiltere'de seçime katılma oranlarındaki bu düşüşe karşın hafta sonu oy verebilme, oy verme saatlerinin değiştirilmesi, farklı noktalarda oy kullanılabilir merkezlerin belirlenmesi ve posta yoluyla veya erkenden oy verebilme olanaklarının getirilmesi gibi çözümler düşünülmüştür (www.parliament.uk).

Fransa'da gerek cumhurbaşkanlığı gerekse de yasama seçimlerine katılma oranları gerilemektedir. Ancak parlamento seçimlerine katılım düşük seyrederken cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılma oranları daha yüksektir. Bu ülkenin siyasal sisteminden kaynaklanan bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu bir yandan Fransa'da başkanın kişiliğini, yeteneklerini ve yapabileceklerini somut olarak ortaya koyarken diğer yandan nispi sistemle oluşan parlamentoda kırılğan bir yapı ortaya çıkarmaktadır (Abrial vd., 2003: 6). Diğer bir deyişle Fransa'da parlamento seçimlerine katılmanın düşük olması, genel bir *demokrasi krizinden* daha çok ülkenin siyasal sisteminin, iki turlu seçim sisteminin ve siyasal kültürünün bir sonucu olarak görülmektedir (Abrial vd., 2003).

Almanya'da⁵ ise, 1970'lerde zirve noktalarına ulaşan seçime katılma oranları, 1980'lerle birlikte giderek büyüyen daimi bir seçime katılmayanlar kitlesi ile karşılaşmıştır. Öyle ki, 1972 Bundestag seçimlerinde yüzde 91,1 olan katılma oranı 2013 seçimlerinde 71,5'e gerilemiştir. Seçime katılmayanlar, oy vermenin fazlaca önemli olmadığını düşünen, önemli bir kısmı siyasal gelişmelerle hiç ilgilenmeyen ve zorunlu oy prensibine karşı çıkan özelliğe sahip olmaları nedeniyle geçici olarak oluşan bir dalgalanma değildirlere. Bunun yanında Almanya'da seçime katılma konusunda, ülkenin doğusu – batısı arasında olduğu gibi, bölgesel ve bazı sosyal farklılıklar da söz konusu olmaktadır (Vehrkamp, 2013: 2).

1945 – 1991 döneminde Norveç'te seçime katılmayı inceleyen Midtbø'ya göre (1996), bu ülkedeki yüksek katılma oranı seçime katılmaktan çekinen seçmenlerin mobilize edilmesiyle gerçekleşmektedir. Norveç'te çalışan sınıflar, ülke siyasetinde en belirleyici etkenlerden biridir ve bunlar sendikalar tarafından seçime yönlendirilmektedirler. Buna karşın araştırmalar Norveç'te de, diğer batı demokrasilerinde olduğu gibi, sosyoekonomik oy

⁵ Almanya'nın birleşmesinden önceki veriler, Batı Almanya'yı esas almaktadır.

tabanlarının gerilemekte olduğunu göstermektedir. Norveç'te partiler *sol* ve *geri kalanlar* olarak ayrılmaktadır. Finseraas ve Vernby (2013: 286), seçime katılmanın artmasının İşçi Partisi'nin ve radikal sağ parti olan İlerici Parti'nin oylarını arttırdığını saptamışlardır. Geleneksel sağın artan katılma oranlarından yararlanamaması; radikal sağın ise, görece zayıf olması katılma oranlarının artmasını İşçi Partisi için avantajlı bir durum haline getirmektedir. Son dönemde Norveç seçimlerinde de gelişmiş diğer demokrasiler kadar olmasa da katılma oranlarında belli bir düşüş eğilimi göze çarpmaktadır. Listhaug ve Grønflaten'e göre (2007: 293), bu gerileme gelişmiş demokrasilerde görülen katılma krizinin Norveç demokrasisinde de ortaya çıktığını göstermemektedir. Tersine seçime katılmak, burada diğer katılma araçlarıyla birlikte önemini korumaktadır. Ancak sınıf temelli siyaset anlayışındaki zayıflama bir yandan sınıfsal organizasyon ve partilerin seçmeni eskisi gibi harekete geçirememesine diğer yandan ise, seçmeni kısıtlayıcı sınıfsal engellerin de ortadan kalkmasına yol açmıştır. Aynı dönemde parti sistemindeki parçalanma, birbirinden farklı azınlık hükümetleri, seçimlerde rekabet edecek net iktidar alternatiflerinin olmayışı gibi nedenler seçime katılma oranlarını gerileyen nedenler arasında gelmektedir (Listhaug & Grønflaten, 2007: 294).

Japonya, parti sisteminde Liberal Demokrat Parti'nin uzun yıllar süren baskın görünümü özellikle sol partiler ve bu partilerin seçmenlerinin etkinliğini kısıtlamaktadır. Ayrıca Japonya'da da siyasal parti bağılıklarının çözülmesi ve genç seçmenlerde yaygın olarak görülen oy kullanmama hali gibi nedenler tüm partileri etkilerken, LDP'nin geleneksel seçmen tabanının diğer partilere göre görece daha bütünlük durduğu da saptanmıştır (Hyde, 2004: 10-12).

İtalya'da 1945'ten 1992'ye kadar zorunlu oy prensibi uygulanmıştır. Zorunluluğun da etkisiyle oy vermenin İtalyan toplumunda aksi sosyal yaptırıma konu olan bir norm olarak yerleşmiştir. Bununla birlikte 1992 sonrasında oy verme oranlarının düşmeye başladığı görülmektedir. Tuorto'ya göre (2013: 17), bunun öncelikli nedenlerinden biri de genç kuşakların ilk kez oy kullandıktan sonra seçimlere ve siyasete olan ilgilerini kaybetmelerini göstermektedir. Passarelli ve Tuorto (2014), ekonomik krizlerin hoşnutsuz İtalyan seçmeninde iki farklı davranışı teşvik ettiğini ileri sürmektedirler. Bunlardan ilki radikal partilere yönelmekten diğeri de oy vermekten kaçınmaktır. Maggini'nin (2013: 57), İtalyan siyasetindeki geleneksel partilerin seçmen tabanlarının bu partilere yabancılaşmalarıyla çözümlerinin, artan oynaklık ve katılmama oranlarında görüldüğünü belirten analizini de bu çerçeveye dâhil etmek gerekir. Yine de İngiltere, Fransa ve Almanya gibi örneklerle karşılaştırıldığında İtalya'da seçime katılma oranlarının halen daha yüksek olduğu söylenebilirse de bu oranlar %90'lardan çok daha geridedir.

Yunanistan da seçime katılma oranlarının giderek düştüğü bir ülkedir. Hatta Eylül 2015'te yapılan seçimlerde seçime katılmayan seçmenlerin oranı %44'e yükselmiştir. 1980 sonrasında Yunanistan'da oy vermeyen seçmenlerin düzenli bir artış eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir (greekreporter.com). Son dönemde AB ile olan ilişkiler ve ekonomik krizler, Yunanistan seçmeninin

tepkisine neden olmuştur. 2015 yılında yapılan iki seçimde de oy vermeyenler büyük orandayken her iki seçimi de radikal sol parti Syriza birinci parti olarak tamamlamıştır. Ayrıca Yunanistan'da katılma oranlarının tam olarak gerçek durumu yansıtmadığı, seçmen kayıtlarının güncel ve sağlıklı olmadığı konusu bazı çalışmalarda vurgulanmaktadır (Bkz. Gemenis, 2008: 97-98; Vasilopoulou & Halikiopoulou, 2013: 533).

Türkiye'de Katılma ve Temsil İndeksi

Bu bölümde yukarıda yer alan verilerden de yararlanarak seçime katılma oranlarını anlamlandırmak, karşılaştırmak ve değerlendirmek üzere bir indeks geliştirmeye çalışılmıştır. Bu indeks, üç farklı formül oluşturularak elde edilmektedir. Bunlardan birincisi alışılmış seçime **katılma oranının** hesaplanmasıdır ki, katılan seçmenin toplam seçmene bölünmesiyle elde edilmektedir:

$$\text{katılma oranı} = \frac{\text{seçime katılan seçmen sayısı}}{\text{toplam kayıtlı seçmen sayısı}}$$

İkincisi, parlamentoda temsil edilen seçmenin toplam seçmene bölünmesiyle elde edilen **toplamın temsili** rakamıdır ki, özellikle Türkiye gibi seçim barajının yüksek olduğu ülkelerde önemi daha da artmaktadır:

$$\text{toplamın temsili} = \frac{\text{temsilen edilen seçmen sayısı}}{\text{toplam kayıtlı seçmen sayısı}}$$

Üçüncüsü ise, parlamentoda temsil edilen seçmenin, seçime katılan seçmene bölünmesiyle elde edilen **katılanın temsili** rakamıdır:

$$\text{katılanların temsili} = \frac{\text{temsilen edilen seçmen sayısı}}{\text{seçime katılan seçmen sayısı}}$$

Her üç formülde de "1" tamsayısına yaklaşılması yani pay ile paydanın farkının azalması katılma ve temsilin arttığını göstermektedir. Örneğin, toplam 100 kayıtlı seçmenin olduğu, 90 seçmenin seçime katıldığı ve 60 seçmenin temsil edildiği bir seçimde bu endeksler; katılma 0.9, toplam temsil 0.6, katılan temsil 0.66 şeklinde oluşacaktır. Bu ise, katılma oranının yüksekliğine karşı toplam seçmen içinde temsil oranının düşük olduğunu hatta seçime katılan seçmenler için de temsil sorununun sürdüğünü göstermektedir.

Bu formüller eşliğinde 1950 - 2015 döneminde Türkiye'de yapılan milletvekili genel seçimlerinde katılma ve temsil indeksleri aşağıdaki tabloda ortaya konmaktadır. Türkiye'de seçime katılma oranları bakımından 1950 - 2011 yılları arasında yapılan on altı milletvekili genel seçiminin ortalaması %81,18 olup yukarıdaki endekse göre bu 0,81'e rast gelmektedir. Ancak 2015 yılındaki iki seçim daha eklendiğinde bu rakam %81,56 olmaktadır. Bu ortalama göz önüne alındığında Türkiye'nin yerleşik demokrasilere göre yüksek bir seçime katılma ortalamasına sahip olduğu genel olarak düşünülebilir. Burada bir yandan 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde

ortalamanın oldukça altında olan, diğer yandan da 1950, 1954, 1983 ve 1987 seçimlerinde ortalamanın oldukça üzerinde olan katılma oranlarının nedenleri sorgulanmalıdır.

Tablo 1. Türkiye’de 1950 – 2015 Döneminde Yapılan Seçimlerde Katılma ve Temsil İndeksleri

Seçim Dönemi	Katılma	Toplamın Temsili	Katılanların Temsili
1950	0,89	0,89	-
1954	0,88	0,88	0,99
1957	0,76	0,76	0,99
1961	0,81	0,77	0,95
1965	0,71	0,68	0,95
1969	0,64	0,61	0,95
1973	0,66	0,63	0,94
1977	0,72	0,69	0,96
1983	0,92	0,86	0,94
1987	0,93	0,76	0,80
1991	0,83	0,80	0,96
1995	0,85	0,70	0,82
1999	0,87	0,67	0,77
2002	0,79	0,42	0,53
2007	0,84	0,71	0,84
2011	0,83	0,77	0,93
2015/7 HZR	0,83	0,77	0,92
2015/1 KSM	0,85	0,81	0,96

Toplamın temsiline ve katılanların temsiline bakıldığında, 1950’li yıllardaki her üç seçimde de katılma oranıyla birlikte görülen rakamlara rastlanmaktadır. Bu durum ağırlıklı olarak iki partili işleyen çoğunluk sisteminin bir yansımasıdır. 1950’li yıllardaki seçimlerde katılan, geçerli oy kullanan seçmen sayıları gibi verilerin bulunmaması ya da çelişkili olması dolayısıyla bu dönem genel bir değerlendirmeye sonuçlandırılmaktadır.

1961 seçimleri ise, hem 27 Mayıs’ın ardından yapılan hem de nispi temsil, barajlı D’hondt yöntemiyle uygulanmıştır. Bu seçimlere giren dört parti temsil hakkına sahip olmuşlar, bağımsız herhangi bir aday seçilememiştir. *Seçime katılma oranı* ile *toplamdaki temsil oranı* arasındaki fark, oy kullanmayan seçmenlerle (2.402.679 kişi) birlikte temsil edilemeyen geçersiz oyları (384.681 kişi) ve yine temsilci çıkaramayan bağımsızlara verilen oyları (81.732 kişi) göstermektedir. 1961 seçimlerinde katıldıkları temsil ise, 0,95’tir. Bu durum oyların seçime giren dört partide yoğunlaştığını ve bu dört partinin de temsil hakkı kazandığını göstermektedir.

1965 seçimlerinde nispi temsil, milli bakiye yöntemiyle uygulanmıştır. 1965 seçimleri, küçük partilerin temsilci çıkarması kolaylaştırmış olsa da toplam seçmenin içinde temsil edilenlerin oranı, seçime katılma oranının

görece düşük ve geçersiz oy oranının yüksek olmasının etkisiyle, 0,68'dir. Bununla birlikte katılanların temsilinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

1969, 1973 ve 1977 seçimleri ise, nispi temsil sisteminin barajsız D'hondt yöntemiyle uygulandığı seçimlerdir. 1969 seçimleri, çok partili hayat boyunca görülen en düşük katılma oranının gerçekleştiği seçim olmuştur. Bu seçimlerde her on seçmenden altısının temsile eriştiği görülmektedir. Ancak seçime katılan seçmenin temsil oranı çok yüksektir. 1973 ve 1977 seçimlerinde de katılma oranının kısmen arttığı ancak toplamdaki temsilin düşük ancak katılandaki temsilin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum teknik olarak, nispi temsilin barajsız uygulanmasının basit bir sonucu olarak görülmektedir.

1980 sonrası ise, seçim barajı uygulamalarının ve zorunlu oy prensibinin indekslere yansımalarının sonuçlarını göstermektedir. Gerek 1983 gerekse de 1987 seçimleri çok partili hayat döneminde Türkiye'de görülen en yüksek katılma oranlarını ortaya çıkarmıştır. 1983 seçimlerinde çifte barajlı nispi sistem D'hondt yöntemiyle uygulanmıştır. 1983'te katılmayan (1.529.004 kişi), katılıp geçersiz oy kullanan (886.852 kişi) sayılarının yanında temsil edilmeyen bağımsızların (195.588) olduğu görülmektedir. Seçime sadece üç parti katılmıştır ve her üç parti de büyük gruplar halinde temsil hakkı kazanmıştır. Dolayısıyla katılma, toplamdaki temsil ve katılandaki temsil oranları yüksektir.

1987 seçimlerinde mevcut sisteme bir de kontenjan adayı uygulaması getirilmiştir. 1987 seçimlerine katılan yedi partiden üçünün temsil hakkı kazandığı görülürken, diğer dört parti baraj altında kalmıştır. Herhangi bir bağımsız aday da seçilememiştir. Türkiye'de katılma oranının en yüksek olduğu bu seçimlerde toplamdaki temsil ve katılandaki temsil rakamları 1983 seçimlerine göre düşüktür.

1991 seçimlerinde de 1987 sistemi devam ettirilmiştir. Ancak bu seçimlerde, indeksler arasında görece daha dengeli bir sonuç göze çarpmaktadır. Seçime katılan altı partiden beşi temsil hakkına sahip olurken diğer bir partinin ve bağımsızların oy oranları çok düşük kalmıştır. Bu da katılma oranında 1980'li yıllara göre yaşanan gerileme ile birlikte toplamdaki temsilin 0,80 olmasına karşın, katılandaki temsilin 0,96'ya ulaşmasına neden olmuştur.

1995 seçimlerinde seçim çevresi barajı ile kontenjan adayı uygulamalarından vazgeçilmiş ve ülke barajlı nispi temsil sistemi D'hondt yöntemiyle uygulanmıştır. Bu sistem 2015 seçimleri de dâhil olmak üzere uygulanmaya devam etmektedir.

1995 seçimlerinde seçime katılan partilerden beşinin temsil hakkı kazandığı görülmektedir. Ancak bu kez temsil hakkı kazanamayan bazı partilerin (MHP, HADEP gibi), almış olduğu oy oranının fazla olması (%8,1 ve %4,1) ve küçük de olsa seçime katılıp %0,5 ile %1 arasında oy alan partilerin artması indekslere yansımaktadır. Yine de bu seçimlerde her on seçmenden

yedisinin ve seçime katılan her on seçmenden sekizinin temsil edildiği görülmektedir.

1999 seçimlerinde de bu bölünmüş parti sisteminin varlığı göze çarpmaktadır. Bu seçimde de seçim barajının etkisinin indekslere yansıdığı görülmektedir. Meclise giren beş partinin yanında baraj altında kalan partiler arasında büyük oy oranına sahip olanlar vardır. Bunlar arasında tarihinde ilk kez baraj altında kalan CHP (%8,7), HADEP (%4,7) ve BBP (%1,4) gelmektedir. İndeksler, 1999 seçimlerinde ilginç sonuçları beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte 1999 – 2002 döneminde yaşanan siyasal gelişmeler indeksler bakımından en ilginç sonucu 2002 seçimlerinde beraberinde getirecektir.

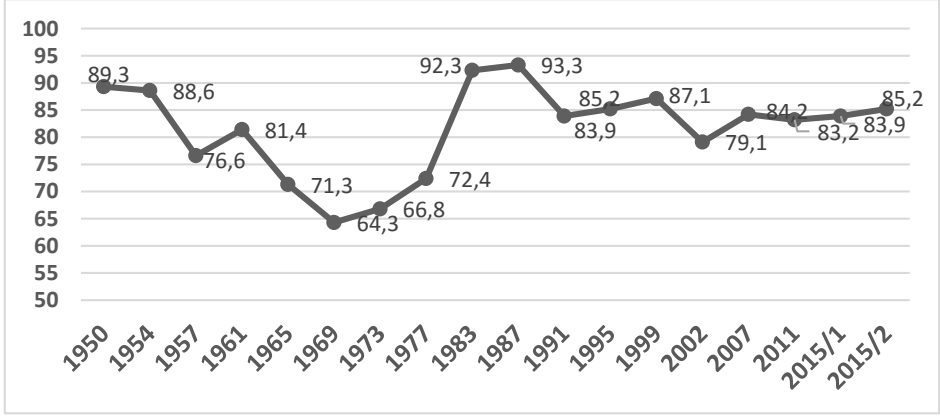
2002 seçimleri ise, katılımın ve temsilin en düşük olduğu sonuçlardan birini beraberinde getirmiştir. 2002 seçimleri 1980 sonrasında katılma ve oranının en düşük olduğu seçimlerdir. Toplamda her on seçmenden sadece dördünün, katılanlar içinde de her on seçmenden beşinin temsil edildiği görülmektedir. 2002 seçimlerinin Türk siyasetinde iki partiyi ve bağımsız adayları meclise taşıırken oy oranları %1 ile %9,6 oranında değişen dokuz partinin baraj altında kaldığı görülmektedir.

2007 seçimleriyle başlayan ve 2011 ve 2015 seçimleriyle devam eden bir parti sisteminin varlığına dikkat çekmek gerekmektedir. Buna göre Türkiye siyaseti birbirlerinden farklı güç ve tabanlara sahip dört partili bir görünüm sergilemektedir. 2007 ve 2011 seçimlerinde üç parti ve bağımsızlar grubunun oluşturduğu temsil, 2015'te dört partili bir yapıya dönüşmüştür. 2007 sonrasında katılma, toplamdaki temsil ve katılandaki temsil indekslerinin istikrarlı bir dengeye oturduğu söylenebilir.

Türkiye’de Katılma Oranlarına Dair Görüşler

Türkiye’de katılma oranları görece yüksektir. OECD ülkeleri içinde yapılan bir karşılaştırma 2010’lu yıllarda seçimlere katılma oranına bakıldığında Türkiye’nin, Belçika’nın ardından en yüksek katılma oranına sahip ikinci ülke olduğunu göstermektedir (www.turkeyandtheworld.com). 1950 – 2015 döneminde Türkiye’de yapılan seçimlerde oluşan katılma oranlarına bakıldığında genel olarak 1950’lerdeki yüksek katılmanın ardından 1980’lere başına katılmanın düşük seyrettiği, 1980’lerde katılma oranının zirveye yükseldiği ve sonrasında göreceli olarak istikrarlı bir çizgide yatay seyrettiği söylenebilir. Bu genellemeyi bozup kırılma yaratan ve dip noktası olan bir anlamda seçimlerin ise, 1969 ve 2002 seçimleri olduğu görülmektedir. (Bkz. Grafik 3)

Grafik 3. Türkiye'de 1950 – 2015 Arasında Yapılan TBMM Seçimlerinde Katılma Oranları

Türk (1969: 80), Türkiye'de seçmenin seçimlerle ilgili kanunlarda sıkça yapılan değişikliklere kayıtsız kalmadığını belirtmektedir. Diğer bir deyişle seçimlere katılma oranları vatandaşa tanınan seçme hakkının genişliğine bağlı olarak yükselmekte ya da gerilemektedir. Örneğin 1950 ve 1954'ün demokratik seçimlerine karşın 1957 seçimlerinde katılma oranının düşmesindeki önde gelen nedenlerden biri de kısıtlayıcı yasal düzenlemelerdir. Abadan ise (1966: 366), 1957 seçimleriyle birlikte seçime katılma oranları bakımından önceki seçimlere göre bir gerileme eğilimi olduğundan söz etmekte ve bunu, seçmenlerin kendi partilerine oy vermek konusunda çekinceli davranmaları ancak bununla birlikte başka bir partiye de yönelmemeleri şeklinde açıklamaktadır.

Yine, tercihli oya dayalı nispi temsil sisteminin uygulandığı 1961 seçimlerinde vatandaşın parti listesindeki adaylar arasında tercih hakkı bulunmaktaydı. 1965 seçimlerinde bu tercih hakkı kaldırılmıştır. Türk'e göre, 1969 seçimlerinde katılma oranındaki düşüş, seçmenlerin parti tercihi yanında aday tercihi yapmalarına olanak tanımayan yöntemin kaldırılmasının protestosu anlamındadır (Türk, 1969: 82). Ancak Abadan, 1965 seçimlerindeki birleşik oy pusulası yönteminin ve seçim sistemindeki karmaşıklığın da seçmenin sandık başına gitmek konusundaki çekincesini arttırıcı etkide bulunmuş olabileceğini söylemektedir (Abadan, 1966: 366).

Özbudun (1975: 119), 1960'larda Türkiye'nin en gelişmiş illerinde seçime katılma oranının daha düşük düzeyde olduğunu söylemektedir. Bu durumu, ülkenin büyük illerinde modernleşmenin etkisiyle kişisel bağlılığa dayalı olarak oy vermeye yönelmenin etkisini görece kaybetmesine karşın yabancılaşma ve siyasal sinizm gibi siyasal katılmayı engelleyici bazı durumların etkinlik kazanmasına bağlamaktadır (Özbudun, 1975: 120).

1983 seçimleriyle birlikte Türkiye’de zorunlu oy prensibinin uygulanmaya başladığı görülmektedir. Bu ise, başlı başına seçime katılma oranını arttıran bir gösterge olmuştur. Bu dönemde gerek 12 Eylül askeri darbesinin olduğu siyasal ortam gerekse de zorunlu oy ile gelen yaptırım seçmenleri sandık başına yönlendirmiş görünmektedir. Siyasal hayattaki normalleşmeye bağlı olarak 1990’lı yıllarda seçimlere katılma oranları %80’ler düzeyinde olmuştur (Çarkoğlu, Kalaycıoğlu, 2007: 72).

Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu (2007: 74), Türkiye’de seçime katılma oranlarını bölgesel analize tabi tutmuşlardır. Bu bakımdan 1980 öncesi dönem, görece düşük sosyoekonomik gelişme bölgeleri olan Orta ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nin seçime katılma oranları bakımından ülkenin geri kalanından daha yüksek düzeyde olduğu bir özellik sergilemektedir. Buna karşın 1980 - 2002 döneminde bu kez Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde ülkenin geri kalanına göre düşük katılma oranlarının olduğu saptanmıştır. 1990’larla birlikte Ege Bölgesi’nin başı çektiği kıyı şeridi yüksek katılım göstermeye başlamıştır. Bunda nüfus yapısını değiştirecek şekilde 1980’lerden itibaren kıyı şeridine yaşanan yoğun göçün ve buralarda yaşanan yüksek kentleşme oranlarının etkisinin olduğu söylenebilir.

Taşkın (2015), Türkiye’de 1950 - 2014 döneminde milletvekili ve yerel seçimlerde seçmen katılımını incelemiş ve ilginç sonuçlara ulaşmıştır. Bunlardan ilki, zorunlu oy uygulamasının Türkiye’deki katılma oranları üzerinde doğrudan belirleyici olduğudur. Bununla birlikte, birinci ve ikinci parti arasında rekabetin olması seçime katılma konusunda tereddüt yaratırken, tek partinin baskın olduğu seçimlerde seçmenin oy vermeye yönelmesi daha fazla olmaktadır. Bu da siyasal rekabetin değil, siyasal istikrarın Türk seçmenini motive ettiğini göstermektedir. Araştırmanın verilerine göre, seçim türü ve seçim sisteminin katılma davranışı üzerinde önemli bir etkisi yoktur. %10’luk seçim barajının ortaya çıkardığı az sayıdaki partinin rekabetinin eşliğindeki yüksek katılma oranının önemli siyasal gündemler oldukça süreceği öngörülmektedir (Taşkın, 2015: 482).

Sonuç ve Değerlendirme

Son dönemde dünyada demokrasiye yönelim yaygın hale geldiğinden ve ülkeler kendi sistemlerinin demokrasi olduğunu iddia ettiklerinden karşılaştırmalı siyaset çalışmaları demokrasinin kalitesi konusuna eğilmektedir. Bu açıdan da seçimler, seçimlere katılım ve seçmenin meclislerde temsili önemli konular olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye’de seçim sandığı, siyasette sıklıkla konu edilen önemli bir figür olagelmıştır. Bu bir yandan tüm kesimler için seçim sonuçlarının iktidar değişiminde belirleyici olduğunu göstermesi bakımından yerleşik bir gösterge halindeyken diğer yandan oturmuş ve kaliteli bir demokrasinin gereklerini sadece seçimlere indirgemeci bir bakış açısı oluşturması dolayısıyla kısıtlıdır. Seçim sandığı ortaya gelince seçmenler açısından seçime katılıp katılmamak

ile kullanılan oyun yönü şeklinde iki boyut ortaya çıkmaktadır. Kurumsal açıdan ise, meşruyetin sağlanması, iktidarın ve dahi muhalefetin belirlenmesi, elitlerin görevlendirilmesi, temsiliyet ilişkisinin kurulması gibi işlevler düşünülmektedir.

Seçime katılma oranları, modern demokrasilerde son birkaç on yılda yaygın bir tartışma konusu haline gelmiştir. Modern demokrasilerde katılma oranlarının gerileyişi üzerine araştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu araştırmalarda sınıfsal tabanlı siyasetin geçerliliğini yitirmesi, kentleşmenin kent ölçeğini büyütmesi ve seçime katılma konusundaki toplumsal baskıyı düşürmesi, yeni kuşakların siyasal katılmayı önemsememesi, parti üyeliklerinin ve bağlarının çözülmesi gibi pek çok etken ortaya konmuştur. Yine de seçime katılma oranları konusunda ülke örnekleri, bu şekildeki ortak etkenler üzerinden değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir. İdeal bir katılma oranını belirli rakamsal aralıklarla sunmak ve bunun genel geçer ve sağlıklı bir gösterge olacağını iddia etmek zordur. Ülkelerin siyasal sistemlerine ve kendi tarihsel gerçekliklerine göre farklı demokratik gelişim hikâyeleri de bu açıdan oldukça anlattıcıdır. Örneğin, Fransa'da etkili cumhurbaşkanlığı makamı, bu makama yapılan seçimleri daha önemli kıldığından, parlamento seçimleri önemini görece kaybetmiş görünmektedir. Öte yandan Norveç'te sol siyasetin seçmeni mobilize edebildiği buna karşın Japonya'da Liberal Demokrat Parti seçmeninin seçimlere görece motive olduğu görülmektedir.

Türkiye, modern demokrasiler arasında seçime katılma oranı bakımından oldukça üst sıralarda yer almaktadır. Ancak asıl çarpıcı nokta, Türkiye'de katılma oranlarının 1980'den günümüze olan görünümünün batı demokrasilerine göre zıt bir seyir izlemesidir. Batı demokrasilerinde 1980'li yıllarla birlikte düzenli bir düşüş eğilimi gözlenirken bunun tersine Türkiye'de 1980 sonrasında seçime katılma oranlarında yükseliş gözlenmektedir. Oysa 1960'lar ve 1970'lerde Türkiye'de de seçime katılma oranları düşük seyretmiştir. Zorunlu oy prensibinin getirilmesi bu durumu kısmi düzeyde açıklasa da, askeri vesayetinin ve darbe ortamının oluşturduğu zorlayıcı ortamdaki daha serbest bir döneme geçişi işaret eden 1990'ların ve 2000'lerin seçime katılma oranlarının da, 2002 seçimi dışında, %80'lerin altında düşmediği görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de katılma oranlarını değerlendirmek amacıyla seçilen ülke örnekleriyle yapılan karşılaştırmanın yanında bir de TBMM, 1950 seçimlerinden 1 Kasım 2015 seçimlerine kadar olan dönemde seçime katılma oranlarını, toplam kayıtlı seçmenler içinde mecliste temsil edilenlerin oranlarını ve seçime katılan seçmenler içinde temsil edilebilenlerin oranlarını ortaya koyan üç farklı hesaplama indeksi kullanılmıştır. Bu indeksler, seçime katılma oranlarının düşük olduğu 1960'lar ve 1970'lerde düşük katılma ve toplamdaki temsil oranlarına işaret ederken seçim barajının bulunmaması katılanların temsilinin yüksek olmasına yol açmıştır. 1980'lerle katılma oranları yükselmekte ancak 1987 sonrasında barajın işlemeye başlamasıyla indekslerde dalgalanmalar olmaktadır. Bu barajı aşamayan partilerin temsil

olanağı yakalayamaması hatta 2002'de %21 dolayında katılmayan seçmene işaret etmektedir. Çalışmada hesaplanan indeksler bakımından 1980 sonrasında 1999 ve 2002 seçimlerinin özel anlamları saptanmıştır. Her iki seçimde de hem toplamdaki temsil hem de katılandaki temsil bakımından en düşük değerler ölçülmüştür. Bu ise, seçim sisteminin işleyişini, seçmenlerdeki arayışı, siyasal aktörlerin ve onların güç dengelerinin değişimini ortaya koymaktadır.

2002 seçimleriyle birlikte oluşan kırılmanın ardından siyasetin oturduğu yeni denge ile birlikte, seçmen desteklerinin dört farklı siyasal parti etrafında toplandığı görülmektedir. Partilerin birbirlerine karşı mesafelerini korumaları, asgari müşterekler üzerindeki tartışmaları ve özellikle seçim döneminde kutuplaşmayı bir enstrüman olarak kullanmaları seçmenler için kendi partilerini desteklemenin ve karşıt partiden kaçınmanın önemli hale gelmesini sağlamaktadır. Böylece seçmenler için her seçim bir tür hayat memet meselesi olarak ısınmakta ve katılma oranları %80'ler düzeyinde yatay bir seyir izlemektedir.

Kaynaklar

- Aarts K., Wessels, B., (2005), "Electoral Turnout", Edt. Jacques Thomassen, *The European Voter – A Comparative Study of Modern Democracies*, Oxford University Press, Oxford, s.64-83.
- Abadan, N., (1966), *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi*, AÜSBF Yayını, No.202-184, Ankara.
- Abrial, S., Cautrès, B., Mandran, N., (2003), "Turnout and abstention at multi-level elections in France", *Centre d'Informatisation des Données Socio-Politiques Centre National de la Recherche Scientifique Grenoble*, s.1-32.
- Barker, N., "Apathy in the UK? A Look at the Attitudes of Non-Voters", <http://survation.com/apathy-in-the-uk-understanding-the-attitudes-of-non-voters/>
- Beetham, D., Carvalho, E., Landman, T., Weir, S., (2008), *Assessing the Quality of Democracy*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), Stockholm.
- Çarkoğlu, A., Kalaycıoğlu, E., (2007), *Turkish Democracy Today - Elections, Protest and Stability in an Islamic Society*, I.B.Tauris, London.
- Duverger, M., (1993), *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), Dördüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- EIU, *Democracy Index 2012 – Democracy at a Standstill*.
- European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), (2010), *Report On Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access To Parliament (II)*, (Venice, 12-13 March), [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)007-e)
- Finseraas, H., Vernby, K., (2014), "A Mixed Blessing for the Left? Early Voting, Turnout and Election Outcomes in Norway", *Electoral Studies*, Vol.33, s.278-291.
- Franklin, M. N., (1999) "Electoral Engineering and Cross National Turnout Differences", *British Journal of Political Science*, 29/1.
- Franklin, M.N., (1999), "Electoral Engineering and Cross National Turnout Differences", *British Journal of Political Science*, 29/1.
- Gemenis, K., (2008), "The 2007 Parliamentary Election in Greece", *Mediterranean Politics*, Volume 13, Issue 1, s.95-101.
- Gratschew, M., (2004), "Compulsory Voting in Western Europe", içinde *Voter Turnout in Western Europe*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA), Stockholm.
- Gül, H., (2008), "Demokrasi Kuramları Bağlamında AKP'nin Yeni Anayasa Girişiminin ve Demokrasi Anlayışının Bir Değerlendirmesi", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (2), Ocak-Nisan, s. 159- 180.
- <http://greece.greekreporter.com/2015/09/21/voter-turnout-in-greek-elections-drops-to-new-historic-low-infographic/>
- http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Democracy0115
- http://www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm
- <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>

- <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/electionsvoting/chartists/contemporarycontext/lectionturnout/>
- <http://www.theguardian.com/politics/2005/jul/04/voterapathy.uk>
- <http://www.turkeyandtheworld.com/turkey-voter-turnout-second-highest-among-oecd-countries.html>
- <http://www.worldpolicy.org/journal/fall2012/democracy-decline>
- Huntington, S. P., Dominguez, J. J., (1975), *Siyasal Gelişme*, (Çev.Ergun Özbudun), Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Hyde, S., (2004), "Low Turnout and Why It Matters. The Case of Japan from Stable Mobilised Voters to Non-participants. An Explanation for Continuing LDP Dominance?", *ECPR Joint Sessions*, Uppsala Universitet, Uppsala, 13-18 April, s.1-17.
- Kalaycıoğlu, E., (1984), *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kamalak, İ. (2013), "Yerelin Yerel Seçimlere Etkisi: Belediye Başkan Adayları Üzerinden Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 3, s. 419-446.
- Kiriş, H.M., (2010), "Türk Parti Sisteminde 1980 Sonrası Kutuplaşma ve Dinamikleri", *SDÜ SBE Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Isparta.
- Kolovos, I., Harris, P., (2005), "Voter Apathy in British Elections: Causes and Remedies", University of Otago, NZ, s.1-14.
- Lijphart, A., (1997), "Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma", *The American Political Science Review*, Volume 91, Issue 1, March, s.1-14.
- Lijphart, A., (2014), *Demokrasi Modelleri*, (Çev. G. Ayas & U. U. Bulsun), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Lipset, S. M., (1964), *Siyasi İnsan*, (Çev. Mete Tunçay), Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları, Siyasal İlimler Serisi: 8, Ankara.
- Listhaug, O., Grønflaten, L., (2007), "Civic Decline? Trends in Political Involvement and Participation in Norway, 1965–2001", *Scandinavian Political Studies*, Volume 30, Issue 2, June, s. 272–299.
- Maggini, N., (2013), "Italian Parties' Loss of Support and the Success of a New Political Actor", (eds.) De Sio L., V. Emanuele, N. Maggini and A. Paparo, *The Italian General Elections of 2013: A Dangerous Stalemate?*, Centro Italiano Studi Elettorali (CISE), Rome, 55-58.
- Matsusaka, J. G., Palda, F., (1999), "Voter Turnout: How Much Can We Explain?", *Public Choice*, V.98, NL, s.431-446.
- Midtbø, T., (1996), "Voter Turnout in Norway: Time, Space, and Causality", *Scandinavian Political Studies*, Vol.4, s.379-400.
- Milbrath, L. W., (1965), *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*, Rand Mc Nally, Chicago.
- Nie, N. H. & Verba, S. (1989) "Siyasal Katılma", (Çev. İ. Turan), *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, (Der.) N. H. Nie, S. Verba & P. E. Converse (Çev. İ. Turan & T. Karamustafaoglu) Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara.

- Nie, N. H., Verba S., Converse P.E., (1989), *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, (Çev. İlder Turan, Tunçer Karamustafaoğlu), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara.
- Nie, N. H., Verba, S. & Converse, P. E. (1989) *Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı*, (Çev. İ. Turan & T. Karamustafaoğlu), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara.
- Nohlen, D., (2002) "Political Participation in New and Old Democracies", Edit. Rafael Lopez Pintor, Maria Gratschew, *Voter Turnout from 1945 to 1997 A Global Report on Political Participation*, International IDEA, Stockholm.
- Özbudun, E., (1975), *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, AÜHF Yayını, No.363, Ankara.
- Passarelli, G., Tuorto, D., (2014), "Not With My Vote: Turnout and the Economic Crisis in Italy", *Contemporary Italian Politics*, Volume 6, Issue 2, s.147-158.
- Ringen, S., (2010), *Demokrasi Neye Yarar? Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, B., (2015), "Voter Turnout in Turkey's Parliamentary and Local Elections (1950 - 2014): Does Participation Increase when Competition Decreases?", *Turkish Studies*, Volume 16, No.4, s.465-486.
- The Polity Project, <http://www.systemicpeace.org/polityproject.html>
- Tuorto, D., (2013), Transition to Adulthood and Turnout - Some Implications from the Italian Case, *ECPR General Conference*, Bordeaux, 4-7 September, s.1-27.
- Turan, İ., (1986), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, (3. Basım) Der Yayınları, İstanbul.
- Türk, H.S., (1969), "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, S 3-4.
- UNDP (2015), *Human Development Report 2015*, UNDP.
- UNDP, *Human Development Report 2015*, NY.
- Vasilopoulou, S., Halikiopoulou, D., (2013), "In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012", *South European Society and Politics*, Volume 18, Issue 4, s.523-542.
- Vehrkamp, R., (2013), "2013 Bundestag Election - Why the Low Voter Turnout Harms Germany's Democracy", *Einwurf Future of Democracy*, 2, s. 1-8.

